

פרשת מטות "רוח ממללא"

בראשית ב:ז

"ווייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה"

תרגום אונקלוס

נפש חיה – רוח ממללא

הכתב והקבלה בראשית (פרשת לך לך) פרק יב פסוק יג
...שבדבור ואמירה יוצא האדם ממעמד בע"ח מחוסרי הדבור ויבא למעמד בע"ח מדבר,
כי בזה לבד האדם מובדל מכל בע"ח וזהו מעלתו העיקרית להיותו נפש חי רוח ממללא

החפץ חיים - שמירת הלשון חלק א שער הזכירה פרק ג
כי ידוע הוא שיתרון האדם מכל בעלי החיים הוא במה שהוסיף בו הקדוש ברוך הוא את
נפש המדברת, כמו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, ותרגם אונקלוס
לרוח ממללא, וזהו רק אם הוא מתקן בכח הדבור אשר נתן לו הקדוש ברוך הוא. לא כן
אם הוא משתמש בדיבורו לרע, הוא גרוע יותר מהבהמה אשר על הארץ, כי היא איננה
מקלקלת על כל פנים. וזהו שדייק הכתוב מי האיש וגו' דאי לאו הכי אינו בכלל איש.
ובפרט אם הוא בן תורה מינכר יותר גנותו בזה והוא דומה לטרקלין גדול וביב של בורסקי
קבוע בתוכו, כמו דאיתא כעין זה במסכת דרך ארץ פרק ג' עיין שם.

הרב יונתן זקס – שיג ושיח – מילה זו מילה
פרשת השבוע פותחת בדיני נדרים ושבועות. נדרים ושבועות הם חובות שנוצרו במילים.
אלו הן התחייבויות לעשות משהו או להימנע מלעשות משהו. נדר משפיע על מעמדו של
אובייקט. אני יכול לנדור שלא לאכול דבר-מה. הדבר הזה הוא מעכשיו, בשבילי, מאכל
אסור. שבועה, לעומת זאת, משפיעה על האדם, לא על האובייקט. אם נשבעתי לא לאכול
דבר-מה, מה שאסור עלי איננו המאכל כי אם פעולת אכילתו. השבועה והנדר מחייבים,
קושרים, אוסרים אליהם את האדם.
לשבועות ולנדרים יש קדושה, ואם רוצים לבטלם יש לפעול ע"פ הוראות וכללים. אדם
אינו יכול לבטל אותם בעצמו. יחסה של היהדות להתחייבות בדיבור רציני כל כך, שאחד
מגוהלי התרת נדרים, "כל נדרי", נקבע למועד הקדוש ביותר בשנה, כניסת יוה"כ.
מדוע מופיעים דיני הנדרים והשבועות כאן – לקראת סוף ספר במדבר?

בנ"י מתקרבים לא"י. הם עומדים לבנות חברה מטיפוס חדש וחסר תקדים – חברה חופשית המיוסדת על ברית בין העם לאלוקיו. שלטון החוק יישמר בחברה כזו לא בכוח הזרוע אלא בכוח נאמנותם של אנשים להתחייבויות המוסריות שלהם, למחויבותם הוולונטרית לעשות כאשר ציווה אלוקים. בחברה כזו, חברת ברית, המילים הם קדושות. עיקרון קדושתו של הדיבור עומד בלב היהדות, באשר היא קוד של חופש קולקטיבי, חוקה של חירות.

אירוני הוא שדווקא אחד ממבקריה הגדולים של היהדות, פרידריך ניטשה, הוא שזיהה כי יכולתם של אנשים לכבול את עצמם במילים היא הבסיס למוסר ולחופש של האדם:

"לגדל חיה שביכולתה להבטיח – האם לא זהו תפקיד הפרדוקסלי שהטבע הציב לעצמו ביחס לאדם? האם לא זו הבעיה בה"א בידיעה, הנודעת מן האדם?" (לגניאלוגיה של המוסר – מאמר שני)

ההומו ספינינס נבדל מיתר בעלי החיים בשימושו בשפה. אנו משתמשים בשפה בדרכים שונות. אנו משתמשים בה, ראשית, כדי לתאר, לתקשר, למיין, ולהסביר. השפה היא, במובן זה, סוג של תמונת מציאות. אולם אפשר גם להשתמש בשפה בצורה אחרת לגמרי: לא לתאר, אלא לחייב את עצמינו לצורת התנהגות מסוימת בעתיד. כאלה הם למשל דברח החתן לכלתו בחופה, "הרי את מקודשת לי..." הוא מתחתן. הוא מקבל על עצמו מערכת מחויבויות כלפי האשה שבחר לשאת לו.

כשאנחנו כובלים את עצמינו במילים, אנחנו משתמשים בשפה לא כדי לתאר אלא כדי ליצור. המייחד את האדם איננו רק השימוש בשפה. הרי גם לבעלי חיים אחרים יש שפות. המייחד את האדם הוא השימוש בשפה לצורך התחייבות להתנהגות עתידית שלו. שימוש זה בשפה – לא תיאור דבר שכבר קיים, אלא יצירת דבר שעדיין איננו – הוא הקושר אותנו לאלוקים. הקב"ה השתמש במילים כדי לברוא את העולם הטבעי. ואילו אנחנו משתמשים במילים כדי לברוא עולם חברתי. התורה אומרת לנו שהמילים הן קדושות, כלומר שהן מחייבות. כשמילים מחייבות, הן יוצרות אימון. האימון הוא לחברה מה שהחוקיות היא לטבע: הבסיס לסדר, היפוכו של התוהו. הופעתם של דיני שבועות ונדריים בסוף חומש במדבר, ערב כניסה לארץ, איננה מקרי אפוא, והמסר הטמון בשיבוץ זה רענן גם היום. חברה חופשית תלויה באימון. אמון תלוי במילוי בהתחייבויות. בדרך זו הולכים בני אדם בדרכי ה', שהשתמש בשפה כדי לחולל מציאות. מילים יוצרות מחויבות מוסרית, ומחויבות מוסרית הגשמת מתוך אחריות ואמונים, יוצרת אפשרות לחברה חופשית. עשו אפוא תמיד את אשר הצהרתם שתעשו. אם לא נשמור את מוצא פיננו, סופנו שנאבד את החופש שלנו.

נתיבות שלום – "לא יחל דברו"

איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה. וברש"י, לא יחל דברו כמו לא יחלל דברו, לא יעשה דבריו חולין. ומקשים בזה על אומרו בלשון לא יחל דברו, שהיה צ"ל לא יעבור על דברו, ומדוע נכתב בלשון זה שלא יעשה דבריו חולין. כן צ"ב ע"ד העבודה מה שחזור ואומר ככל היוצא מפיו יעשה, שהוא מיותר לכאורה. ועצם ענין נדר צ"ב איך משתנה מהות הדבר ע"י דבור בעלמא, שע"י שאומר על דבר של חולין שיהיה קרבן או איסור משתנה הדבר ממציאותו, וחל עליו חלות מחודשת של איסור חפצא או מציאות של הקדש.

וי"ל הענין ע"פ מש"כ רבינו יונה (אבות, פ"א, יז), כי יהודי המקדש את פיו נעשה פיו ככלי שרת. וכשם שכלי שרת מקדש את המנחה המונחת בתוכה ומציאותה משתנית להיות קדושה, כמ"כ ע"י דבור שיהודי מוציא מפיו שהוא ככלי שרת נוצרת מציאות חדשה של קדושה ונדר. והבי' במה נתייחד הפה משאר אברי האדם להיותו ככלי שרת, י"ל ע"פ מאה"כ (ישעיה מג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, כל המטרה בבריאת ישראל היא למען תהלתי יספרו, שיאמרו לפניו ית' תהלות ותשבחות, וכיון שזוהי תכלית הבריאה ע"כ הפה הוא כלי שרת שמיוחד לצורך גבוה. וכמאמר מרן אדמו"ר בב"א זי"ע עה"פ וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי, פי' שבלק ראה שאת כל אשר עשה, כל מה שעשה הקב"ה, הוא בשביל ישראל לאמורי, שיהודי יאמר לפניו ית' דבורי קודש, זוהי התכלית שתהלתי יספרו. ומצינו דעיקר עבודת ה' מתקיימת ע"י הדיבור, לימוד התורה שיהודי מחויב לעסוק בה תמיד כמ"ש והגית בו יומם ולילה, וכן תפלה היא ע"י דבור. וזכור את יום השבת לקדשו, וזכרו בדברים, עיקר המצוה מדאורייתא היא ע"י דבור, וכן זכור את אשר עשה לך עמלק המצוה היא כפה. עיקר עבודת ה' היא ע"י הפה, ומה"ט הפה הוא כלי שרת, שענין כלי שרת הוא שמיועד לעשות בו עבודה לה', ולכך הפה שעל ידו מתקיימת עיקר עבודת ה' הריהו כלי שרת המיועד לעבודתו ית', משא"כ בשאר אברים שאינם מיוחדים כ"כ לעבודת ה'.

ובזה יובן מה דאיתא בתוספתא נדרים (פ"ד ה"ד) על הפ' לא יחל דברו, שאפילו נדרים המותרים, כגון שנדר על דבר שאין בו ממש או שנדר והתפיס בדבר האסור, מנין שלא יהא אדם נודר בהן על מנת לבטלן, היינו לפי שבין כך אינם חלים, ת"ל לא יחל דברו, שלא יעשה דבריו חולין, שלכאורה צ"ב מדוע אסור לו לומר דיבור כזה מאחר שאינו תופס כלל. וכן מש"כ בספר ליקוטי תורה להאריז"ל (פר' עקב) עה"פ לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, שמכל דיבור שיהודי מוציא מפיו נברא מלאך, אם מדבר דברים טובים נהיה מזה סניגור, ואם מדבר דברים אסורים נהיה קטיגור. וע"ז נאמר לא יחל דברו, שאין לאדם לעשות דבריו חולין משום שככל היוצא מפיו יעשה מלאך. וגם זה צ"ב מדוע חמור כ"כ ענין הדבור, שמה שיהודי מוציא מפיו מחולל תוצאות גדולות כ"כ, אף שאין זה אלא דבור בעלמא. וכן משאחז"ל (יומא יט): רבא אמר כל השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר (דברים ו) ודברת בס' ולא בדברים בטלים, ור' אחא בר יעקב אמר שעובר בלא תעשה, ולכאורה הרי אינו מדבר דברים אסורים כי אם רק דברים בטלים שאין בהם צורך ולמה עובר ע"ז. אכן לאור הדברים מתבאר הכל, שהאבר המיוחד של יהודי שהוא כלי שרת הוא הפה, שעל ידו מתקיימים רוב גופי תורה ותפלה ומצות והגית בו יומם ולילה, משום כך אסור להשתמש של חולין, ע"ד כלי שרת שאסור להשתמש בו לדברי חולין אפי' שאין בהם איסור, והמשתמש מעל בקדושתן. ומה"ט גם ככל היוצא מפיו יעשה, שכל דיבור שיהודי מדבר נהיה מזה מלאך.

ועפ"ז י"ל מדוע כתיב בתורה לשון לא יחל דברו דוקא, שהתורה מלמדת בזה שמלבד עצם דין נדר שהוא חלות חפצא, יש עוד אזהרה לא יחל דברו, שלא יעשה דבריו חולין, כיון שפיו של יהודי הוא כלי שרת המיועד לעבוד בו להשי"ת, וע"כ אסור לו לחלל דיבורו בדיבורים של חולין, כמו כלי שרת שאסור להשתמש בו לדברים של חולין. וכלשון חז"ל (תגיגה ה): עה"פ מגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה יתירה מגידין לו לאדם ביום הדין, שפי' יתירה הוא שאינו מוכרח לדבר שיחה זו.